

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING INTERFAOL USULLARI

Zukurxodjayeva Ra'no Saidarabiddinovna

Toshkent shahar Uchtepa tumani 283-maktab

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

zukurxojayevarano@gmail.com

+99893 535-60-29

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirishda qo'llaniladigan interfaol metodlarning samaradorligi ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Xususan, dialogik o'qish, hamkorlikda o'qish, reciprocal teaching (o'zaro o'qitish), guided reading (yo'naltirilgan o'qish), fonologik mashqlar va matnni tushunishga yo'naltirilgan strategiyalar ko'rib chiqiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interfaol yondashuvlar o'quvchilarning matnni anglash, lug'at boyligi, mustaqil fikrlash va o'qishga motivatsiyasini sezilarli oshiradi.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, boshlang'ich ta'lim, interfaol metodlar, dialogik o'qish, reciprocal teaching, guided reading, matnni tushunish, boshlang'ich sinf.

Аннотация: В данной статье на основе научных источников анализируется эффективность интерактивных методов, применяемых для развития читательской грамотности у учащихся начальных классов. В частности, рассматриваются диалогическое чтение, совместное чтение, reciprocal teaching (взаимное обучение), guided reading (направляемое чтение), фонологические упражнения и стратегии, ориентированные на понимание текста. Исследования показывают, что интерактивные подходы значительно повышают понимание текста, словарный запас, самостоятельное мышление и мотивацию к чтению у учащихся.

Ключевые слова: читательская грамотность, начальное образование, интерактивные методы, диалогическое чтение, reciprocal teaching, guided reading, понимание текста, начальные классы.

Abstract: This article analyzes the effectiveness of interactive methods used to develop reading literacy among primary school students based on scientific sources. In particular, it examines dialogic reading, collaborative reading, reciprocal teaching, guided reading, phonological exercises, and text comprehension strategies. Research shows that interactive approaches significantly improve students' text comprehension, vocabulary development, independent thinking, and motivation to read.

Keywords: reading literacy, primary education, interactive methods, dialogic reading, reciprocal teaching, guided reading, text comprehension, primary school.

Kirish

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchining keyingi akademik muvaffaqiyati uchun asos yaratadi. Ayniqsa, o'qish savodxonligi – matnni o'qish, tushunish, tahlil qilish va mazmunidan foydalana olish ko'nikmasi – ta'lim sifatining asosiy ko'rsatkichlaridan biridir. Xalqaro baholash dasturlari, jumladan, PIRLS tadqiqotlari, boshlang'ich sinflarda o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishning muhimligini alohida ta'kidlaydi [2].

An'anaviy o'qitish usullari ko'proq matnni ovoz chiqarib o'qish va qayta hikoya qilishga tayanadi. Biroq zamonaviy tadqiqotlar o'qish savodxonligini shakllantirishda o'quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb qiladigan interfaol metodlar samaraliroq ekanini ko'rsatmoqda [1].

Index: *google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.*

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Interfaol usullar o'quvchining matn bilan muloqotga kirishishi, savol berishi, xulosa chiqarishi va tengdoshlari bilan fikr almashishini ta'minlaydi.

Metodologiya

Mazkur maqola ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy yondashuv va tizimli sharh usullariga asoslandi. Tadqiqotda xalqaro va mahalliy pedagogik tadqiqotlar, randomizatsiyalangan nazorat tajribalari, meta-tahlillar hamda metodik qo'llanmalar o'rganildi.

Tahlil quyidagi mezonlar asosida olib borildi:

- interfaol metodning o'qish tezligiga ta'siri;
- matnni tushunish darajasiga ta'siri;
- lug'at boyligini oshirishdagi samaradorligi;
- o'quvchilarning motivatsiyasiga ta'siri;
- boshlang'ich sinf yoshiga mosligi.

Asosiy tahlil obyektlari sifatida dialogik o'qish, reciprocal teaching, guided reading, juflikda o'qish va muammoli savollar asosidagi usullar tanlandi [1], [3], [7].

Natijalar

Ilmiy manbalar interfaol usullar boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Dialogik o'qish usuli bolalarda lug'at boyligini oshirish, matn mazmunini tushunish va nutqiy faollikni rivojlantirishda samarali ekani aniqlangan. Bu usulda o'qituvchi matn asosida savollar beradi, taxmin qilishga undaydi va bolaning javoblarini rivojlantiradi [8].

Reciprocal teaching usulida o'quvchilar matn ustida:

- savol tuzish,
- tushunarsiz joylarni aniqlash,
- xulosa qilish,
- oldindan taxmin qilish

kabi strategiyalarni bajaradi. Tadqiqotlar bu metod matnni chuqur tushunish ko'rsatkichlarini oshirishini ko'rsatadi [3], [5].

Guided reading kichik guruhlarda individual ehtiyojlarga mos ravishda ishlash imkonini beradi. Bu usul:

- xatolarni tez tuzatish,
 - individual yordam,
 - differensial yondashuv
- uchun samarali hisoblanadi [7].

Chili tajribasida 27 haftalik interfaol savodxonlik dasturi natijasida:

- fonologik ko'nikmalar,
- lug'at boyligi,
- matnni anglash

ko'rsatkichlari sezilarli yaxshilangani qayd etilgan [1].

Tahlil va muhokama

Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini rivojlantirish masalasi bugungi ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'qish savodxonligi faqat matnni tovushlab o'qish yoki so'zlarni tanish bilan cheklanmaydi. U o'quvchining matnni tushunishi, undagi asosiy g'oyani ajratishi, xulosa chiqara olishi, o'qilgan ma'lumotni kundalik hayotiy vaziyatlarga tatbiq etishi kabi murakkab ko'nikmalarni o'z ichiga oladi [2]. Shu sababli boshlang'ich sinf bosqichida o'qish savodxonligini rivojlantirish uchun an'anaviy reproduktiv usullar bilan cheklanib qolish yetarli emas. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar interfaol metodlarning aynan shu jarayonda samarali natija berishini tasdiqlaydi [1], [7].

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Interfaol metodlarning nazariy asoslarini ko‘rib chiqsak, ular konstruktivistik ta‘lim paradigmasiga tayangan holda shakllanganini ko‘rish mumkin. Konstruktivistik yondashuvga ko‘ra, bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o‘quvchining faol ishtiroki, tajribasi, muloqoti va fikrlashi orqali shakllanadi. O‘qish jarayonida bu yondashuv ayniqsa muhim, chunki matnni tushunish passiv qabul qilish emas, balki faol ma‘no hosil qilish jarayonidir [3]. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun interfaol usullar aynan shu faol ma‘no hosil qilish jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi.

Boshlang‘ich yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari interfaol metodlarni qo‘llashni talab etadi. Ushbu yosh davrida bolalarda:

- diqqatning barqarorligi hali to‘liq shakllanmagan;
- uzoq vaqt bir xil faoliyatga jamlanish qiyin;
- emotsional rag‘bat muhim rol o‘ynaydi;
- muloqot orqali o‘rganish yuqori natija beradi.

Shuning uchun darsda faqat o‘qituvchi nutqiga asoslangan metodlar o‘quvchini tez charchatadi va qiziqishni pasaytiradi. Interfaol metodlar esa bolaning yosh xususiyatlariga mos ravishda:

- harakatni,
 - muloqotni,
 - muhokamani,
 - mustaqil izlanishni
- birlashtiradi [6].

Dialogik o‘qish usuli boshlang‘ich sinflarda samarali interfaol metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu usulda o‘qituvchi matnni o‘qib berish yoki birgalikda o‘qish jarayonida bolalarni savollar orqali fikrlashga undaydi. Masalan:

- “Nima uchun qahramon shunday yo‘l tutdi?”
- “Keyin nima bo‘lishi mumkin?”
- “Sen bo‘lsang nima qilarding?”

kabi savollar bolaning nafaqat mazmunni tushunishiga, balki tahliliy fikrlashiga ham xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, dialogik o‘qish:

- lug‘at boyligini oshiradi;
- og‘zaki nutqni rivojlantiradi;
- matnni anglashni yaxshilaydi [8].

Bu metodning afzalligi shundaki, u o‘quvchini tayyor javobni eslab qolishga emas, fikr yuritishga o‘rgatadi. Ayniqsa boshlang‘ich sinfda nutqiy rivojlanish bilan o‘qish savodxonligi o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lgani uchun dialogik yondashuv katta ahamiyatga ega.

Reciprocal teaching (o‘zaro o‘qitish) usuli ham ilmiy tadqiqotlarda samarali metod sifatida e‘tirof etilgan [3]. Ushbu usul to‘rtta asosiy strategiyaga asoslanadi:

- savol tuzish,
- tushunarsiz joylarni aniqlash,
- mazmunni qisqacha ifodalash,
- keyingi voqeani taxmin qilish.

Mazkur metodning kuchli tomoni shundaki, u o‘quvchiga matn ustida mustaqil ishlash strategiyalarini o‘rgatadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi dastlab o‘qituvchi rahbarligida bu amallarni bajaradi, keyinchalik esa ularni mustaqil ravishda qo‘llashni o‘rganadi. Bu jarayon metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantiradi, ya‘ni bola o‘z o‘qish jarayonini nazorat qilishni o‘rganadi [3], [9].

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Matni tushunishda interfaol metodlarning samaradorligini izohlashda “Simple View of Reading” modeli alohida ahamiyatga ega. Ushbu modelga ko‘ra, o‘qish savodxonligi ikki asosiy omilning o‘zaro ta‘siri natijasida shakllanadi:

- dekodlash (so‘zlarni to‘g‘ri o‘qish),
- tilni tushunish.

Agar bola so‘zlarni to‘g‘ri o‘qisa-yu, mazmunni tushunmasa, haqiqiy savodxonlik shakllanmaydi. Shu sababli interfaol metodlar faqat texnik o‘qishni emas, balki:

- matn mazmunini tahlil qilish,
- sabab-oqibatni aniqlash,
- asosiy fikrni topish,
- xulosa chiqarish

kabi yuqori darajadagi kognitiv faoliyatni rivojlantiradi [1], [11].

Guided reading (yo‘naltirilgan o‘qish) usuli ayniqsa differensial yondashuv nuqtayi nazaridan muhimdir. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning o‘qish sur‘ati va tayyorgarlik darajasi bir xil bo‘lmaydi. Ba‘zi bolalar tez o‘qiydi, ayrimlari tovushlarni farqlashda qiynaladi, boshqalari mazmunni tushunishda qiyinchilikka duch keladi. Guided reading kichik guruhlarda ishlash orqali:

- individual ehtiyojni aniqlash,
 - qiyinchilikni tez bartaraf etish,
 - mos topshiriq berish
- imkonini yaratadi [7].

Bu metodda o‘qituvchi:

- kuzatuvchi,
- yo‘naltiruvchi,
- rag‘batlantiruvchi

sifatida qatnashadi. Bu esa o‘quvchilarda ishonch hissini oshiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun xatodan qo‘rqmaslik muhiti juda muhim. Interfaol metodlar aynan shunday xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi ta‘lim muhitini yaratadi.

Juftlikda va kichik guruhlarda ishlash usullari ham o‘qish savodxonligini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Hamkorlikdagi o‘qish jarayonida bolalar:

- bir-birining fikrini tinglaydi;
- savol beradi;
- javobini asoslaydi;
- o‘z tushunchasini boshqalar bilan solishtiradi.

Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasiga ko‘ra, bola kattalar yoki tengdoshlari ko‘magida mustaqil bajara olmaydigan vazifalarni uddalay oladi. Shu nuqtayi nazardan interfaol hamkorlik metodlari o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishini tezlashtiradi [6].

Shuningdek, interfaol metodlar o‘quvchilarning o‘qishga motivatsiyasini oshirishda ham katta rol o‘ynaydi. Boshlang‘ich yoshda o‘quv faoliyatining samaradorligi ko‘p jihatdan ichki qiziqish va emotsional munosabatga bog‘liq. Agar o‘qish darsi:

- qiziqarli topshiriqlar,
- rolli mashqlar,
- o‘yin elementlari,
- ijodiy topshiriqlar

bilan boyitilsa, o‘quvchilar darsga faolroq jalb qilinadi. Tadqiqotlar ko‘rsatishicha, yuqori motivatsiya o‘qish tezligi va matni anglash ko‘rsatkichlarini oshiradi [4], [10].

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Masalan, “Insert”, “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Sinkveyn” kabi usullar matn ustida ishlashda juda foydali. “Insert” usuli orqali bola:

- bilgan ma'lumotini belgilaydi,
- yangi ma'lumotni ajratadi,
- tushunmagan joylarini ko'rsatadi.

Bu esa refleksiv fikrlashni shakllantiradi. “Klaster” esa matn mazmunini vizual tashkil qilishga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun vizual tayanchlar ayniqsa samaralidir, chunki ular tasviriy fikrlashga ko'proq moyil bo'ladi.

Interfaol metodlarning yana bir muhim jihati – tanqidiy fikrlashni shakllantirishidir. O'qish savodxonligi xalqaro baholash mezonlarida matnni tushunishdan tashqari:

- tahlil qilish,
- solishtirish,
- baholash,
- shaxsiy munosabat bildirish

ko'nikmalarini ham qamrab oladi [2]. Shu bois boshlang'ich bosqichdayoq o'quvchini:

- “Nima uchun?”
- “Qanday qilib?”
- “Sizningcha?”

kabi savollar bilan ishlashga o'rgatish muhim.

Xulosa

Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini rivojlantirishda interfaol metodlar yuqori samaradorlikka ega. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki:

- dialogik o'qish lug'at boyligini oshiradi;
- reciprocal teaching matnni anglashni kuchaytiradi;
- guided reading individual yondashuvni ta'minlaydi;
- guruhli faoliyat motivatsiyani oshiradi.

Shu sababli boshlang'ich ta'lim amaliyotida interfaol metodlarni keng joriy etish, o'qituvchilar malakasini oshirish va metodik ta'minotni takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mesa C. va boshq. *The effects of reading and language intervention on literacy skills in children in a remote community*. International Journal of Educational Research, 2020, Vol. 101, pp. 1–15.
2. Mullis I.V.S., Martin M.O. *PIRLS 2021 International Results in Reading*. Boston College, 2023, pp. 25–48.
3. Palincsar A.S., Brown A.L. *Reciprocal Teaching of Comprehension-Fostering Activities*. Cognition and Instruction, 1984, Vol. 1(2), pp. 117–175.
4. OECD. *Reading for Change: Performance and Engagement Across Countries*. Paris, 2021, pp. 33–61.
5. Harrison C. va boshq. *Effective practices for literacy teaching*. Analytical Report, 2025, pp. 44–79.
6. Savage R. *Evidence-Based Reading Interventions*. Cambridge University Press, 2012, pp. 277–297.
7. Duke N.K. *Improving Reading in the Primary Grades*. The Reading Teacher, 2012, Vol. 66(4), pp. 277–283.
8. Opel A. va boshq. *The effect of preschool dialogic reading on vocabulary*. International Journal of Educational Research, 2009, Vol. 48(1), pp. 12–20.

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

9. Clarke P.J. va boshq. *Ameliorating children's reading-comprehension difficulties*. Psychological Science, 2010, Vol. 21(8), pp. 1106–1116.
10. Hatcher P., Hulme C., Ellis A. *Ameliorating early reading failure*. Child Development, 1994, Vol. 65(1), pp. 41–57.
11. Castles A., Rastle K., Nation K. *Ending the Reading Wars*. Psychological Science in the Public Interest, 2018, Vol. 19(1), pp. 5–51.
12. Foorman B. va boshq. *Interventions aimed at improving reading success*. Developmental Neuropsychology, 2003, Vol. 24(2–3), pp. 613–639.